

STATENS BLIK – BLIKKET PÅ STATEN

EN KRITISK DISKUSSION AF SCOTTS SIMPLIFIKATIONER

■ SØREN RUD & SØREN IVARSSON

I denne artikel bruger vi en præsentation af James Scotts klassiker *Seeing Like a State* som indgang til at diskutere den statsopfattelse, som præger Scotts indflydelsesrige forfatterskab. Det er ikke ufortjent, at *Seeing Like a State* har haft en betydelig gennemslagskraft. Bogen er båret af et forbilledligt klart argument, der underbygges gennem en række empiriske eksempler med imponerende geografisk og tidslig spændvidde. Scotts argumentation er desuden knyttet til et politisk budskab, som har haft en stærk appel i en periode, hvor det står klart, at højmodernismens ambitiøse forsøg på at forme en bedre verden til tider er endt i fiasko. Imidlertid rejser en nærlæsning af Scotts argumenter en række spørgsmål om karakteren af den stat, som på mange måder er udgangspunktet for hans undersøgelse. Vi tænker her dels på, at staten, i Scotts optik, optræder som en monolit, der af natur er repressiv og udbytende. Dels på hvordan stat og samfund fremstår som enheder, der helt uproblematisk kan adskilles. På den ene side gør Scotts essentialisering af statens natur, og hans dikotomiske opfattelse af stat-samfund, det muligt at rette en helt fundamental og ofte vedkommende kritik af statslige projekter. På den anden side tilbyder dette udgangspunkt et meget forsimplet billede af den måde, hvorpå stater konstitueres og manifesterer sig i det moderne samfund. I sidste ende fremkalder Scotts blik på staten en simplificeret opfattelse af moderniseringsprojekter, som afskærer os fra at forstå vigtige aspekter af disse fænomeners komplekse natur.

I det følgende indkredser vi Scotts statsforståelse gennem en præsentation af Scotts analyser i de tre bøger *Seeing Like a State*, *The Moral Economy of the Peasant* og *The Art of Not Being Governed*. Derefter kontekstualiserer og problematiserer vi Scotts statsopfattelse i forhold til forskellige nyere teoretiske aspekter i diskussionen om staten som fænomen. Endelig diskuterer vi de problemer, der er relateret til Scotts analytiske udgangspunkt.

SCOTTS BLIK PÅ STATEN

Scott fører i *Seeing Like a State* argument for, at moderniseringsbestræbelser oftest har været baseret på en simplificerende og ensrettende videnskabelig im-

perialisme. Både som vidensform og praksis har moderniseringsbestræbelserne fejlet, fordi de ikke kunne rumme den lokaliserede og praksisbaserede viden, som Scott mener, det er nødvendigt at respektere for at skabe succesfulde samfundsmæssige interventioner. Bogens første analytiske eksempler viser, hvordan den tidlige videnskabelige skovdrift fejlede, fordi den var baseret på en forsimplet forståelse af plantearternes komplekse biologiske samspil. Dette bruges som afsæt til at definere begrebet statssimplifikationer, som dækker over processer, gennem hvilke stater forenkler en kompliceret virkelighed for at gøre den egnet til styring. Forsimplingerne gør det muligt at måle, veje og tælle virkeligheden med henblik på at intervenere og styre, men forsimplingerne gør samtidig vold på diversiteten ved at ekskludere alle de elementer af virkeligheden, der ikke følger sig ind i den systematiserede iagttagelsesmåde. Således er statens blik, ligesom den videnskabelige tilgang til skovdrift, styret af en drøm om total forståelse og kontrol af samfundet.

Drømmen om at kunne forstå og kontrollere naturen og det sociale liv, som er fremtrædende i Scotts udlægning af højmodernismen, er tæt knyttet til en ambition om at bruge videnskaben til at tilrettelægge de optimale rammer om den menneskelige tilværelse. Ifølge Scott er den simplificerende logik, som drømmen om kontrol bygger på, ikke udelukkende knyttet til stater; den kan ligeså godt anvendes af private aktører. Specielt for statens simplifikationer er til gengæld det monopol på legitim anvendelse af magt, som følger med. De mest tragiske eksempler på fejlslagne statslige forsøg på at udvikle og modernisere hviler således, ifølge Scott, på en kombination af tre elementer: 1) ambitionen om en administrativ ordening af natur og samfund og 2) statens utæmmede anvendelse af magt, samt endelig 3) et svækket civilsamfund, der ikke evner at rejse en livskraftig modstand.¹

Med udgangspunkt i sin kritiske holdning til det, han kalder højmodernismens forandringsvisioner, undersøger Scott i bogen forskellige storstilede planer om at forme optimale livsrammer under forskellige formål. Ved anlæggelsen af byer som Brasilia og Chandigarh var planlæggerne opsatte på at tilrettelægge byrummet i forhold til at optimere beboernes tilværelse. Scott bruger den schweizisk-franske arkitekt Le Corbusiers ideer som eksempel på de forandringsvisioner, der lå bag de planlagte byer. Centralt i Le Corbusiers byplanlægning var, udover den dominerende æstetiske fordring om enkelthed, idealet om funktionel segregation: "the city itself was an exercise in planend functional segregation – an exercise that became standard urban-planning doctrine until the late 1960s".² Den funktionelle segregation indebar en opdeling af byens rum i forskellige zoner efter funktionalitet: "There would be separate zones for workplaces, residences, shopping and entertainment centers, and monuments and government buildings".³

1 Scott: *Seeing*, 88-89.

2 Scott: *Seeing*, 109.

3 Scott: *Seeing*, 109-110.

De højmodernistiske, planlagte, byer er for Scott tæt knyttet til statens administrative magt:

It is not a coincidence that many of the high-modernist cities actually built – Brasilia, Canberra, Saint Petersburg, Islamabad, Chandigarh, Abuja, Dodoma, Ciudad Guayana – have been administrative capitals. Here at the center of state power, in a completely new setting, with a population consisting largely of state employees who have to reside there, the state can virtually stipulate the success of its planning grid.⁴

Byplanlægningen fejlede imidlertid ifølge Scott især fordi den ikke havde blik for, hvordan områder med blandede aktiviteter er betydningsfulde for bylivet. Bag de planlagte byer var en "inadequate recipe for a satisfactory human community".⁵ I sin analyse af Brasilia, der fremstår som en næsten komplet virkeliggørelse af de højmodernistiske visioner, er Scott opmærksom på, at den sociale ingeniørkunst ikke lykkedes med at styre og optimere indbyggernes tilværelse: "The real Brasilia, as opposed to the hypothetical Brasilia in the planning documents, was greatly marked by resistance, subversion, and political calculation".⁶

Andre steder i bogen analyserer Scott, hvordan grandiose forsøg på at fremme produktiviteten i landbruget, under såvel den kommunistiske tvangskollektivisering i Sovjet som udviklingsprojekter i Afrika, endte i fiasko. I alle de analyserede tilfælde optræder simplifikationer som en afgørende del af forklaringen på de mislykkede bestræbelser. Her er det værd at bemærke, at det afgørende for Scott ikke er den ideologiske toning i forandringsvisionerne (eksempelvis socialistisk, borgerlig eller fascistisk), men derimod bestræbelsen på total kontrol over naturlige eller samfundsmæssige processer, som han betegner som en slags højmodernismens planlægningshybris. Det er både de socialistiske og de markedsorienterede statsaktører, der simplificerer og tramper hensynsløst hen over de lokale praksisser. Dermed er det visionen om kontrol og planlægning af natur og samfundsliv baseret på videnskabelige styringsteknologier, der er genstand for Scotts kritik. Den totaliserende ambition om at forstå og kontrollere mislykkedes, ligesom den forsimplede forståelse af natur og livsformer forplumrede intentionerne om en mere effektiv landbrugsproduktion. Forestillingen om, at produktionen af fødevarer kan blive langt mere effektiv ved hjælp af videnskabeligt baserede effektivitetsforanstaltninger led grundstød, eksempelvis i Tanzania under Nyereres ambitiøse reformforsøg i 1970'erne. Udpining af jorden og en øget sårbarhed over for plantesygdomme og udsving i klimaet blev, ifølge Scott, resultatet af de videnskabelige forsøg på at tilrettelægge landbrugsproduktionen på den mest effektive måde. Det videnskabelige blik på natur og sam-

4 Scott: *Seeing*, 145.

5 Scott: *Seeing*, 309.

6 Scott: *Seeing*, 130.

fund er dermed udgangspunktet for de statsinterventioner, som Scott retter en markant kritik mod.

I sidste ende ligger der således et helt kompleks af elementer – autoritær højmodernisme, staten som magtaktør, videnskabelig simplificering og social planlægningsiver – under Scotts spidende kritik af moderniseringsprojekterne. Over for højmodernismens planlægningshybris står den lokalt funderede viden, *metis*, der ikke kan indfanges under den standardiserede iagttagelsesform, som er udgangspunkt for statens virkemåde.

Selvom staten er en gennemgående kategori i bogen, definerer Scott aldrig nærmere, hvad vi skal forstå ved denne magtbesiddende enhed. Hos Scott er staten ikke alene en gennemgående aktør, den er også tildelt en nærmest omnipotent og potentielt destruktiv kraft, som kan simplificere, udgrænse og forandre. I to andre af Scotts indflydelsesrige bøger – *The Moral Economy of the Peasant* og i *The Art of Not Being Governed* – findes en lignende opfattelse af staten.

I starten af 1930'erne blev det koloniale styre i Burma og Vietnam rystet af omfattende bondeopstande. I *The Moral Economy* ønsker Scott at forklare, dels hvorfor bønderne i vidt forskellige dele af Sydøstasien gjorde oprør på samme tidspunkt, dels hvorfor sådanne opstande rent faktisk er sjældne begivenheder i den koloniale historie. Ifølge Scott skal årsagen til den udstrakte sociale ro findes i bondesamfundenes subsistensetik og den dertil relaterede moralske økonomi. Grundantagelsen er, at bønderne primært søgte at sikre deres subsistens fremfor at maksimere deres indkomst. Bønderne bedømte således ikke en udbytningrelation ud fra, hvor meget de skulle betale, men snarere efter hvor meget de havde tilbage, *efter* at de havde betalt. Den moralske økonomi indebar først og fremmest, at jordbesidderne justerede de afgifter, som de pålagde bønderne, men også at de på andre måder understøttede bøndernes subsistens. Med Scotts ord repræsenterede disse "informal social guarantees of village life [...] something of a living normative model of equity and justice".⁷ Der var, ifølge Scott, tale om, at denne form for prækapitalistisk normativ orden var baseret på en garanti af "minimal social rights in the absence of political or civil rights. Peasants expected of elites the generosity and assistance that they imposed within the village on their better-off neighbors; social rights were, in this sense, village morals writ large".⁸

I overensstemmelse med denne samfundsdiagnostik mener Scott, at de nævnte bondeopstande kan forklares som en reaktion på, at en række faktorer havde undermineret den moralske økonomis dynamik. Her er især den moderne koloniale stat central, idet den på flere måder medvirkede til at underminere landsby-samfundenes moralske økonomi. For det første ved at gøre jordbesidderne mindre afhængige af lokale foranstaltninger, og for det andet ved at etablere et nyt skatteregime. Ikke alene opkrævede den koloniale stat skatter på langt flere om-

7 Scott: *The Moral Economy*, 41.

8 Scott: *The Moral Economy*, 184.

råder, dens opkrævning skete samtidigt med langt større effektivitet. For Scott er den moderne stat en enhed, som kun tilgodeser egne behov, som stabiliserer sin indkomst på bekostning af de landlige subjekter og som i processen underminerer lokale traditioner og strukturer.⁹

Ifølge Scott er der her tale om et mere eller mindre generisk træk ved den moderne bureaukratiske stat, som er en konsekvens af dens natur og manglende forankring i det lokale miljø.¹⁰ Men Scott taler dog også om den koloniale stats særtræk eller egenart, idet han fremhæver, at koloniale administratorer var mindre lydøre over for lokale skikke, vilkår og traditioner, end administratorer i Frankrig.¹¹ Som Scott bemærker andetsteds har den koloniale stat dermed mere magt end dens "metropolitan parent".¹² Hvad enten staten optræder i en kolonial eller en ikke-kolonial sammenhæng, tegner Scott altså et utvetydigt billede af en udbytterstat, hvis blik og handlinger ikke tillader eksistensen af lokale variationer og praksisser. Staten er i sidste ende en destruktiv aktør, der kun har sin egen styrkelse og overlevelse som rationale – ikke en moralsk kontrakt med lokalbefolkningen.

I bund og grund møder vi den samme stat i Scotts senere *The Art of Not Being Governed*. Denne bog kan på mange måder læses som en udløber af *Seeing Like a State*. I sidstnævnte satte Scott, som tidligere nævnt, fokus på, hvorledes statens simplificerede blik på rum og ressourcer nødvendigvis må føre til, at statsinterventioner er dømt til at mislykkes. Han hyldede ligeledes den lokalt forankrede viden, og de der står uden for statens kontrol. I *The Art* er det netop bestræbelser på at undgå statens blik, som Scott sætter fokus på ved at undersøge, hvordan befolkningsgrupper bevidst søger en tilværelse uden for statens rum.

I al sin enkelthed argumenterer Scott i *The Art* for, at forskellige befolkningsgrupper indtil 1945 havde succes med at undslippe statens greb ved at bosætte sig omkring en bjergformation, som omfatter områder i Indien, Kina, Vietnam, Thailand, Laos, Cambodja og Malaysia. Denne region betegner Scott som *Zomia*.¹³ I sin fremstilling fremskriver Scott den klassiske dikotomi mellem lavlands- og højlandssamfund/kulturer, som er karakteriseret ved modstillingerne: hierarkisk over for egalitær samfundsorganisation, skriftlig over for skriftløs tradition, avanceret landbrug karakteriseret ved kunstvanding over for svedjebrug, civilisation over for primitivisme. I mere traditionelle fremstillinger optræder befolkningsgrupper i højlandet som reminiscenser af en tidligere samfundsformation, som blev forbigået af den generelle historiske dynamik. Inden for denne forstå-

9 Scott: *The Moral Economy*, 94, 98, 118.

10 Scott: *The Moral Economy*, 97.

11 Scott: *The Moral Economy*, 98.

12 Scott: 'Afterword', 401,

13 En betegnelse som på flere tibeto-burmanske sprog refererer til "highlander" og som af bl.a. Willem van Schendel også er blevet benyttet som betegnelser for fastlandssydøstasiens bjergområde, Scott: *The Art*, 14-15.

elsesramme repræsenterer højlandsbefolkningens samfundsmæssige, kulturelle og produktionsmæssige organisationsform en form for "primal stuff" eller som lavlandets "levende forfædre". Men som Scott konkluderende bemærker: "hill people are not pre-anything. They are better understood as post-irrigated rice, postsedentary, postsubject, and perhaps even postliterate".¹⁴ I Scotts forståelse udgør højlandsbefolkningernes levevis et bevidst forsøg på at undslippe statens udbytning, og de er således bevidst flyttet til et område, hvor statens greb er minimalt. Tilmed har de, ifølge Scott, indrettet deres samfund, kultur og økonomi på en måde, som gør dem modstandsdygtige over for den statslige organisationsform. I Scotts ordbog fremstår højlandsområderne således som "zones of refuge", deres landbrugsform og produkter betegner han som "escape agriculture" og "escape crops", den egalitære og flydende sociale struktur er "escape social structure", og sammenlagt er der tale om "state repelling societies" eller "stateless spaces".¹⁵

I denne opfattelse står højlandsbefolkningernes samfundsmæssige organisation i et klart modsætningsforhold til de sociale forhold i lavlandet. I den forbindelse betegner Scott skabelsen af Zomia og denne regions kulturer og samfund som en "statseffekt" forstået således, at befolkningsgrupperne er flyttet til højlandet som en konsekvens af statsdannelse og statsekspansion i lavlandet, og her ønsker de, gennem deres specifikke måde at indrette samfund, kultur og produktion på, at skabe et ikke-statsrum.¹⁶

I *The Art* sætter Scott altså primært fokus på befolkningen i højlandet og deres bestræbelser på at undslippe statens greb. Bag denne fortælling figurerer den samme opfattelse af staten, som han fremskrev i de tidligere værker. Scotts stat er en undertrykkende enhed, som udfordrer befolkningens eksistens på grund af dens økonomiske krav og udvisker kulturel og produktionsmæssig diversitet. Endelig truer de stater, som Scott analyserer, befolkningens eksistens ved at koncentrere indbyggerne og dermed gøre dem sårbare over for sygdomme – statens rum er en magnet for sygdomme – og Scott karakteriserer den før-koloniale stat som en "centripetal population machine".¹⁷

På trods af, at denne kritiske holdning til statsmagt har været ret konstant i Scotts forfatterskab, kan man identificere en vis udvikling. I *The Moral Economy* skriver Scott i en fodnote om forskellige staters beskatningspraksisser: "There is nothing inevitable here about the role of the state. In postcolonial North Vietnam and Burma the state intervened to redistribute land and to stabilize peasant income and security. Almost all postcolonial states have eliminated capitation tax-

14 Scott: *The Art*, 337.

15 Scott: *The Art*, 22-23, 178, 199.

16 Scott: *The Art*, 146, 326.

17 Scott: *The Art*, 64.

es as a source of revenue".¹⁸ Her optræder de postkoloniale stater altså som garanter for en vis retfærdighed og stabilitet i bondebefolkningernes økonomiske og sociale vilkår. Derimod fremstår de behandlede stater, i *Seeing Like a State* og *The Art* – uanset deres politiske grundlag – entydigt som negative størrelser. Her er det ikke de enkelte staters ideologiske rationale, der er problematisk, det er snarere selve staternes virkemåde: den simplificerende, videnskabelige, teknologiske og standardiserende tilgang til virkeligheden. Den mere kategoriske afstandtagen til staten, som præger *Seeing Like a State* og *The Art*, signaleres i undertitlen på sidstnævnte bog: *An Anarchist History of Upland Southeast Asia*. Scotts statskritiske, og i sidste ende måske anarkistiske ståsted, bekræftes i hans nyeste bog *Two Cheers for Anarchism*, som hylder uvidenskabelig lokaliseret viden og menneskelig kreativitet som modspil til den hierarkiserende logik, som følger med et liv inden for rammerne af en stat.

Selvom staten altså indtager en meget dominerende rolle i Scotts forfatterkab, har han ikke brugt meget energi på at diskutere dens natur. I det følgende afsnit vil vi sætte Scotts forståelse af staten i relation til traditionelle og nyere tendenser i opfattelsen af staten. Dermed sætter vi rammen for en diskussion af de analytiske konsekvenser af Scotts statsforståelse.

FORSKELLIGE STATS-EPISTEMOLOGIER

Forståelsen af den moderne stat er i traditionelle historiske, sociologiske og politologiske analyser tæt knyttet til spørgsmålet om opretholdelse af samfundsordenen. Håndhævelsen af en indre samfundsorden udgør her, sammen med evne og vilje til at forsvare et afgrænset territorium udadtil, fundamentet i definitionen på statsmagt. Max Webers klassiske diktum om statens monopol på legitim brug af fysisk magt inden for et afgrænset territorium er et godt eksempel på den betydning som især samfundsvidenskabelige positioner traditionelt har tildelt ordenhåndhævelse i forståelsen af og definitionen på en stat. I forlængelse af dette princip dækker betegnelser som fejlslagne eller skrøbelige stater typisk over en vigende eller manglende kontrol over magtmidlerne og dermed samfundsordenen inden for et givent territorium. Den klassiske statstænkning er således kendetegnet ved, at magt opfattes som knyttet til den centrale enhed staten, der selvom den ikke er personificeret i enkelte individer, fremstår som et entydigt udgangspunkt for ledelse og orden.

Denne klassiske politologiske forståelse af staten som centrum for enhver form for samfundsmagt stod længe stærkt i forskningen. Med den marxistiske indflydelse i 1970'erne og 1980'erne, kom samfundsanalyser dog i stigende grad til at bestå i en kritik af institutioners ideologiske effekter. I de marxistisk inspirerede analyser var disse ideologiske effekter kun et udtryk for det egentlige

18 Scott: *The Moral Economy*, 196, note 4.

problem: klassesamfundet. Ikke-marxistiske analyser var i denne periode heller ikke synderligt optaget af staten som formation, men fokuserede mere på individets vilkår og handlemuligheder under forskellige samfundstyper.¹⁹ Efter at den dominerende analytiske ramme i en årrække således havde været samfundsforhold som klasse, ideologi og økonomi, så blev staten for alvor sat på den analytiske dagsorden i den periode, hvor Scott skrev de tre bøger, som vi har behandlet tidligere i artiklen.

På den ene side markerede stats-centrerede studier, som Evans, Rueschemeyer og Skocpols antologi *Bringing the State Back In* fra 1985, en bestræbelse på at bringe staten tilbage som analytisk kategori i undersøgelser af politiske og sociale forhold.²⁰ Et fællestræk for analyserne, der falder inden for denne statscentrerede tilgang (*neo-statism*), er, at staten optræder som en selvstændig aktør, som ikke bare tjener økonomien eller civilsamfundet, og at staten opfattes som en enhed, der er tydeligt adskilt fra samfundet.

På den anden side anfægtede en nyere bølge forskning i større eller mindre grad den centralistiske statsforståelse, der er omdrejningspunktet i den klassiske såvel som i "Bringing the State Back In"-positionens forståelse af statsmagt. Forskere fra vidt forskellige felter har således, eksempelvis med nøgleord som "state effect" og "states of imagination", i løbet af de sidste 20 år sat en gentænkning af staten på dagsordenen.²¹ Denne gentænkning har ikke, i overvejende grad, været rettet mod staten som institution, men snarere mod de processer, der får staten til at fremstå som en enhed og som en social drivkraft i hverdagslivet. Den centrale bestræbelse har dermed rettet sig mod at analysere de ordens- og menings-skabende praksisser, der er med til at forme og bevare indtrykket af en samfundsorden bestående af stat og samfund. Drejningen i opmærksomhed fra et statsligt magtcenter til processer, som skaber en statsillusion eller -effekt, flytter på sin vis vægten fra statens bureaukratiske apparat til hverdagslivets praksisser. Statsforståelser, der lægger vægt på sådanne praksisser, har dog ikke som mål at fjerne eller ignorere staten som analytisk enhed, selvom de er blevet anklaget for det. I sin vigtige kritik af "Bringing the State Back In"-traditionens *neo-statism* udtrykker Timothy Mitchell det således:

The state cannot be dismissed as an abstraction or ideological construct and passed over in favour of more real, material realities. In fact, this distinction between conceptual and material, between abstract and real, needs placing in historical question if we are to grasp how the modern state has appeared.²²

19 For en sammenfatning af tilgange til staten se Jessop: *State Power*.

20 Evans, Rueschemeyer & Skocpol (red): *Bringing the State Back In*.

21 Hansen og Stepputat (red): *States of Imagination*; Mitchell: 'The Limits' og 'Society, Economy, and the State Effect'.

22 Mitchell: 'The Limits', 94.

For Mitchell er staten derfor hverken et begreb, som skal opgives eller en institutionel virkelighed, der skal bringes "back in". Hans pointe er, at vi ikke skal spille tid på at diskutere, hvor vi skal placere grænsen mellem samfund og stat, men snarere historisere denne skelnen ved at se på de praksisser, som bidrager til at konstruere en verden:

that appears to consist not of a complex of social practices but of a binary order: on the one hand individuals and their activities, on the other an inert structure that somehow stands apart from individuals, precedes them, and contains and gives a framework to their lives.²³

Ifølge Mitchell kan vi finde kernen i denne proces, hvorved det tilsyneladende bliver muligt at trække et skel mellem samfund og et fritstående statsapparatet, i de moderne, mikrofysiske metoder, som Foucault kalder discipliner. For, som Mitchell hævder, er disciplinære teknikker to-dimensionelle. En dimension refererer til, hvordan disciplin er en intern (eller lokal) produktiv magt, der producerer det moderne individ, som "an isolated, disciplined, receptive, and industrious political subject".²⁴ På samme tid ser Mitchell ideen om en institution som "an abstract framework separate from the particular practices it frames", eller som et produkt af præcis de samme teknikker.²⁵ Således foreslår han, at staten skal analyseres som en strukturel effekt – ikke som en egentlig struktur, men som en magtfuld, metafysisk effekt af praksisser, som gør at sådanne strukturer synes at eksistere.

Mitchell ønsker med denne de-naturaliserende (eller af-essentialiserende) tilgang at undersøge staten som en effekt af specifikke processer og måder at organisere sig på. Således taler Mitchell om *statseffekt*: en forståelse af staten som en effekt af hverdagslige praksisser, som organiserer mennesker og rum. Staten er her et åbent felt med mangfoldige afgrænsninger, som ikke er stabilt forankrede i institutionel eller geografisk forstand. Man kan sige, at det er de lokale (ordensskabende) praksisser og fortykningen af dem, der udgør statens eksistens, ikke den anden vej rundt.

Thomas Blom Hansen og Finn Stepputat opsummerer i indledningen til antologien *States of Imagination* fra 2001 nyere teoretiseringer af staten gennem identifikation af en spænding mellem de to meget forskellige stats-epistemologier: 1) dels et gramsciansk billede af staten som den herskende klasses redskab; 2) dels et Foucault-inspireret billede af staten som omløbspunkt for decentrale magtteknologier/-strømninger.²⁶ De to statsepistemologier giver et godt bille-

23 Mitchell: 'The Limits', 94.

24 Mitchell: 'The Limits', 93.

25 Mitchell: 'The Limits', 94.

26 Hansen og Stepputat (red): *States of Imagination*, 2-3. Denne tilgang trækker specielt på og udfolder Foucaults governmentalitets-begreb, som han introducerede i sine forelæsninger på Collège de France i slutningen af 1970'erne. Foucault: *Security*.

de af statens dobbelttydighed: illusorisk og konkret, destruktiv og produktiv på samme tid.

Identifikationen af denne spænding mellem to forståelser af staten leder frem til en placering af det statsbegreb, der som bagvedliggende forståelsesramme dominerer Scotts forfatterskab, men forbliver temmelig ubehandlet. I *Seeing Like a State* er det statens blik, der ikke indfanger nuancerne, og det er staten, der med udgangspunkt i sin simplificerende logik og sit magtmonopol, iværksætter de mest ødelæggende moderniseringstiltag. I Scotts epistemologi er staten en enhed, hvori samfundsmagten er centraliseret, og denne samfundsmagt er destruktiv (ikke-produktiv) og konkret (ikke-illusorisk). Inden for denne forståelsesramme analyserer Scott staten som en aktør, hvis handlinger har konkrete virkninger hos de befolkninger, som er målgruppe for sådanne handlinger. Disse virkninger eller effekter kan både være tilsigtede og utilsigtede. Som tidligere nævnt taler Scott f.eks. om bosættelsesmønstrene i højlandet som *en effekt af* statens virke. Mitchells omtalte statseffekt betegner derimod det forhold, at staten skabes gennem praksisser, som både fremkalder og bekræfter dens eksistens. Scotts og Mitchells divergerende forståelser af "virkning" eller "effekt" afspejler forskellen mellem deres statsforståelser: for Scott er staten en central magtenhed, der har en effekt; hos Mitchell er staten en (mere eller mindre illusorisk) effekt af forskellige praksisser.

SCOTT'S BINÆRE STATSFORSTÅELSE

Hvilke implikationer har det for Scotts analyser, at han opererer med denne centralistiske statsforståelse? Først og fremmest er det ret enkelt for Scott – ligesom det er i analyser præget af "Bringing the State Back In"-tilgangen – at udpege statens grænser. Forandringstiltagene, han analyserer, er entydige produkter af statsplanlægning. Billedet kompliceres ikke af, at private organisationer og individer medvirker til at skabe udviklingen. Hvor staten i et Foucaultsk perspektiv mest af alt optræder som omløbspunkt for eksisterende samfundsstrømninger, er den hos Scott et entydigt udgangspunkt for samfundsmagten. Med afsæt i denne statsforståelse, bidrager Scotts analyser med en klar kritik af hensynsløse statsapparaters indsigtsløse hærgen. Selvom denne kritik ofte er vedkommende, forsimples Scotts centralistiske statsforståelse til tider de problemstillinger, han adresserer. Ligeså enkelt det er for Scott at udpege, hvad der kommer *fra* staten, ligeså enkelt er det nemlig for ham at udpege, hvad der ligger *uden for* staten. Således opererer Scott med en klar adskillelse af stat og samfund. I hans fremstilling optræder staten som den eneste aktør, der er drevet af højmodernismens ideologi, mens samfundet kun optræder som modtager af, eller kilde til modstand mod, statens modernistiske projekter. Ikke-statslige aktører optræder ikke som aktive medspillere i disse projekter.

Antropologen Hjørleifur Jonsson har rettet en stærk kritik mod netop dette aspekt af Scotts analyse i *The Art*. I denne bog benytter Scott netop Jonssons dis-

kussion af Mien-samfundene fra højlandet i Thailand, til at beskrive lavlands-højlands-dikotomien.²⁷ Jonsson er dog ikke begejstret for Scotts brug af hans bog. Han tager klart afstand fra, at Scott bruger den som udgangspunkt for sin frem-skrivning af et allestedsnærværende binært modsætningsforhold mellem staten og dennes subjekter, og fra den uforbeholdne hyldest til dem, der søger at undgå statens indflydelse. Som Jonsson udtrykker det:

The ostensible anarchism of standing outside the state dismisses the possibility of political negotiation. It offers instead liberalist moral geography that celebrates individualism and the cutting of social connections, as it disregards anyone – at home or far afield – who may have to bargain for basic rights and services.²⁸

Jonsson kritiserer altså Scotts binære univers, der præges af en simplificeret modsætning mellem undertrykkelse og frihed, hvor såvel staten som højlandsbefolkningen naturaliseres. Muligheden for at forstå hvordan konkrete højlandsgrupper forhandler med statens repræsentanter for at blive legitime statssubjekter med tilhørende rettigheder og muligheder er ikke til stede i denne position. Fremfor at fastholde både staten og højlandsbefolkningen som entydige aktører, ønsker Jonsson en tilgang, som betoner de konkrete netværk, som løber på tværs af Scotts binære typologi og muliggør forhandlinger. Jonsson skriver: "States don't act, but negotiation among people can bring certain things about".²⁹ For Scott befolkes Zomia imidlertid udelukkende af to grupper: dem som bravt har sat sig uden for staten, og dem der har givet efter og ladet sig omklamre af staten. Jonsson betegner dette som "an act of appropriation that denies any specific realities to Asian highland peoples".³⁰ På denne måde lukker Scotts binære opfattelse af stat-samfund og frihed-undertrykkelse ned for en forståelse af den rolle, befolkningen, lokale samfund og sociale netværk spiller i en konstant produktion og reproduktion af staten og dens grænser.

I det følgende afsnit vil vi se nærmere på netop denne problematik gennem en diskussion af Tania Murray Lis analyse af Verdensbankens projekter i Indonesien. Selvom Li erklærer sig enig i Scotts hovedargument, så sætter hun spørgsmålstegn ved, om Scotts analytiske apparat er nuanceret nok til at forstå logikken i moderne udviklingsprojekter. Som Li skriver, leverer Scotts binære kategorier – stat overfor samfund, statsrum overfor ikke-statsrum og magt overfor modstand – "insufficient analytical traction to expose the logic of these schemes or to examine their effects."³¹

27 Jonsson: *Mien Relations*.

28 Jonsson: 'Paths to Freedom', 158.

29 Jonsson: 'Paths to Freedom', 167.

30 Jonsson: 'Paths to Freedom', 158-159.

31 Li: 'Beyond "the State"', 384.

HVEM ØNSKER FORBEDRING – ER DER GRÆNSER FOR STATEN?

Som bogtitlen *The Will to Improve. Governmentality, Development, and the Practice of Politics* markerer, anerkender Li den oprigtige vilje til at forbedre samfund, der næsten altid ligger bag udviklingsprojekter.³² Imidlertid er Li stærkt skeptisk over for den effekt, som de forskellige tiltag i sidste ende får, eller rettere lader hun sig fascinere af spandet mellem "what is attempted and what is accomplished".³³ I kraft af dette nuancerende og kritiske blik på udviklingsprojekter har Lis arbejde umiddelbart mange sammenfald med Scotts analyser af "schemes to improve the human condition". Programmerings-begrebet (*programming*), der er centralt i *The Will to Improve*, ligger tæt på Scotts statssimplifikations-begreb. Ligesom Scotts simplifikationer gør det muligt at måle, veje og tælle virkeligheden med henblik på at intervenere og styre, påpeger Li, at "[p]rogrammers must screen out refractory processes to circumscribe an arena of intervention in which calculations can be applied".³⁴ I begge tilfælde undertrykkes kompleksiteten i den virkelighed, der ønskes forbedret. To praksisser er ifølge Li centrale i denne sammenhæng, den ene er den problematisering, der udpeger det "problem", der skal forbedres, og den anden (*rendering technical*) skaber en forståelsesramme, der gør feltet muligt at intervenere i. Li er opmærksom på den snævre sammenhæng mellem disse praksisser. Som James Ferguson har påpeget, er identifikation af et problem forbundet med de forhåndenværende redskaber til at løse det. Ferguson argumenterer i sin bog *The Anti-politics Machine* også for, at udviklingsprojekternes tekniske tilgang får samfundsforandrende tiltag til at fremstå som apolitiske og nødvendige, således at de implicite prioriteringer sløres.³⁵ Li deler Fergusons kritiske blik på udviklingsprojekternes apolitiserende karakter og påpeger, at projekterne i det hele taget har en passiviserende effekt, der kan modvirke social uro. I forhold til den kritiske indstilling til samfundsforbedrende tiltag, er der dermed en hel del fællesskab mellem Scott og Li.

Der er imidlertid også fundamentale forskelle mellem de analytiske udgangspunkter. Ikke mindst fordi Li forsøger at tage højde for de komplicerede processer, der ligger bag udviklingen og implementeringen af mange udviklingsprojekter. Hun påpeger: "Many parties share in the will to improve", og ligesom mange har andel i de (ofte oprigtige) ønsker om at forbedre, har disse projekter sjældent ét enkelt mål, men derimod mange forskellige endemål.³⁶ Her peger Li blandt andet på, at store samfundsforandringer ikke nødvendigvis bliver trukket ned over hovederne på den lokale befolkning af en snæversynet og brutal statsmagt. I en analyse af et stort projekt, som Verdensbanken har gennemført i Indonesien,

32 Li: *The Will to Improve*.

33 Li: *The Will to Improve*, 7-8.

34 Li: *The Will to Improve*, 2.

35 Ferguson: *The Anti-politics Machine*, 7.

36 Li: *The Will to Improve*, 4.

hævder Li eksempelvis, at projektet på sin vis følger alle Scotts anbefalinger – de projektansvarlige lytter til den lokale befolkning, de tilrettelægger deres strategier på baggrund af den viden de indsamler og forsøger at lade forandringerne i projektet bygge på lokale traditioner. Alligevel er projektet ifølge Li præget af en form for magtudøvelse, der gennemtrumfer en bestemt type markedsorienteret udvikling. I sidste ende bliver forandringerne forankret i en slags ledelse-gennem-lokale-fællesskaber.³⁷ Her er der ikke tale om statskontrol over et socialt rum, men snarere om en ambition om at fremhæve det allerede eksisterende. Fællesskaberne bliver opfattet som naturlige, af lokale såvel som udefra kommende eksperter, men udgangspunktet er alligevel, at fællesskaberne har brug for forbedring.³⁸ Til tider hentes idealet for forandringen eller forbedringen af fællesskabet i en (forestillet) tidligere tilstand, andre gange i en optimering af det eksisterende. Men, som Li skriver, selv når "the object of desire – the authentic, natural community – is found to be intact, experts on community argue that it is vulnerable to degeneration because it lacks the capacity to manage change".³⁹

Dermed er vi fremme ved afgrænsningen af stat (og magt). I Scotts analyser fremstår afgrænsning af staten som beskrevet ganske ligetil. Modsat fremfører Li, stærkest i sin artikel "Beyond 'the State' and Failed Schemes", at der ikke findes et sted, der er uden for staten og magten. Man kan vende problematikken og sige, at staten ikke har monopol på at intervenere, regulere og "forbedre". Faktisk anfægter Li, at der på enkel vis overhovedet kan drages sikre grænser mellem det statslige og det ikke-statslige. Li hævder, at det således er nødvendigt at komme forbi Scotts fokus på autoritær (statslig) højmodernitet og videre til en generel kritik af forbedringsproblematikker, der kan rumme statslige såvel som ikke-statslige gruppers roller. Lis analyser er i ligeså høj grad rettet mod NGO'er som mod statsdrevne initiativer. Fundamentalt set er Lis magtopfattelse helt anderledes end Scotts, idet hun ligesom Mitchell (og Foucault) inddrager magtens produktive side fremfor kun at fokusere på den undertrykkende del. Konkret betyder det eksempelvis en opmærksomhed på de aktører og identiteter, der er knyttet til udviklingsprojekter. Lokale informanter, medarbejdere og ansatte bliver en del af projekterne. Selv den politiske modstand, der til tider rejses mod projekterne, er påvirket af den "forbedrende" logik. Som Li påpeger, kommer indonesiske aktivister nemlig i deres forsøg på en politisk mobilisering mod udviklingsprojekter til at blive en del af bestræbelserne på at forbedre: "They too are programmers. They share in the will to improve, and more specifically the will to empower".⁴⁰

37 Li trækker her på Nikolas Roses operationalisering af Foucaults governmentalitetsbegreb i forhold til at styre gennem lokale fællesskaber (*governing through community*). Rose: *Powers*, 176.

38 Li: *The Will to Improve*, 232.

39 Li: *The Will to Improve*, 233.

40 Li: *The Will to Improve*, 25.

EN UBESMITTET MODSTAND?

Ligesom Scott opererer med en stat-samfunds-dikotomi, fremanalyserer han en tydelig adskillelse mellem to forskellige former for viden: den videnskabelige og den praktiske. Med de interessante eksempler i *Seeing Like a State* vil Scott blandt andet vise, at den tidligere eksisterende dialog mellem videnskabelig og praktisk viden er blevet erstattet af "an 'imperial' scientific view, which dismisses practical knowhow as insignificant at best and as dangerous superstitions at worst".⁴¹ Den videnskabelige, formaliserede og standardiserede erkendelsesimperialisme levner ikke plads til de lokalt funderede, praktiske og fleksible indsigter, som ifølge Scott i praksis er uudværlige redskaber i social handlen og praktiske forhold. Bogens analytiske eksempler afslører således en generel pointe om formelt organiseret social handlen og undertrykkelsen af praktisk viden.⁴² I forhold til landbrug lister Scott eksempelvis tre årsager til, at den praktiske og lokalt funderede viden tilsidesættes som uvidenskabelig og ubrugelig: 1) jo mere viden, der findes lokalt, jo mindre værdi har ekspertens udsagn, 2) videnskaben er per definition knyttet til en forestilling om moderne fremskridt og udvikling og 3) den lokale og praktiske viden passer ikke ind i den videnskabelige modernismes konceptualisering af viden.

I slutningen af bogen søger Scott derfor med begrebet *Metis* at begrebsliggøre den praktiske og lokale (know-how /common sense-) vidensform, der udgrænses i den standardiserede iagttagelsesform. Her sætter Scotts grundlæggende magt- og statsforståelse rammen for en række kontraster mellem den undertrykkende videnskabelighed og den lokalt situerede praktiske viden, der nærmest optræder som en modstandsform. Som Scott formulerer det: "We might reasonably think of situated knowledge as being *partisan* knowledge as opposed to generic knowledge".⁴³ Selvom der kan siges meget godt om denne bestræbelse på at bryde med det etablerede videnshierarki og dermed skabe mere jævnbyrdighed mellem praktisk og videnskabelig viden, er de kategorier, som Scott trækker ud af sin analyse, præget af hans manglende greb om nuancerne.

Som allerede omtalt udpeger Li forskellige svagheder ved den enkle identifikation af den lokale viden som modsætningen til den undertrykkende videnskabelighed. Hun peger blandt andet på, at lokalt funderet praktisk viden til tider er selve udgangspunktet for videnskabelige interventioner. Eksempelvis er både koloniale og postkoloniale (udviklings-)projekter ofte blevet formuleret med udgangspunkt i en lokal praksis. Faktisk er koblingen mellem beherskelse af etnografisk viden om de koloniseredes kulturer og etableringen af konkret tilpassede styringsstrategier et veletableret tema i analyser af koloniale og postkoloniale situationer. Antropologen Bernard Cohn var blandt de første, der lagde vægt på

41 Scott: *Seeing*, 311.

42 Scott: *Seeing*, 310.

43 Scott: *Seeing*, 318.

denne sammenhæng mellem etnografisk viden og kolonial administration. Cohn beskrev, dels hvordan viden om forskellige befolkningsgrupper i Indien blev etableret i tæt forbindelse med det koloniale projekt, dels hvordan den indsamlede viden blev operationaliseret i konkrete strategier, der i sidste ende forstærkede og fastholdt kulturelle elementer hos de koloniserede folk.⁴⁴ Ifølge Nicholas Dirks er fremvæksten af bestemte kulturbilleder tæt knyttet til de koloniale projekter: "culture was what colonialism was as all about".⁴⁵ I denne optik er det vanskeligt at identificere, hvad der er oprindeligt og traditionelt. Etableringen af "traditionelle/oprindelige" kulturelle træk har ofte været en paradoksal effekt af kolonialt styre: "where culture was carefully depoliticized and reified into a specifically colonial version of civil society".⁴⁶

Nicholas Thomas bruger koloniprojektet i Fiji, hvor briterne havde kulturbeskyttelse som ideal, som eksempel på, hvordan en styringsstrategi kan være antropologisk funderet. De styringstiltag, der sigtede på at bevare den kulturelle oprindelighed, endte med at fastfryse den kulturelle situation og dermed underminere den traditionelle fleksibilitet og gensidighed i relationerne. I sidste ende var forestillingen om, at den fijianske kultur var sårbar med til at gøde jorden for forskellige forandrende interventioner. Paradoksalt nok endte ambitionen om at bevare det oprindelige dermed med at blive udgangspunkt for forandringer og "forbedringer".⁴⁷ Pointen i forhold til Scott er, at det kan være umådeligt vanskeligt at afgøre, hvad der er lokalt, oprindeligt og ikke-statsligt. Når de lokalt funderede, praktiske indsigter bliver mål for videnskabelig viden, og til tider danner udgangspunkt for visioner om samfundsforandring/-bevaring, bliver billedet nemlig mere kompliceret. Det bliver vanskeligt at opretholde skellet mellem det videnskabelige og det praktiske lag, fordi virkeligheden ofte er langt mere mudret og præget af modsætninger, end det ser ud til hos Scott. De empiriske eksempler, som Scott behandler, er kendetegnet ved autoritær statslig magtudøvelse, og her har den statscentristiske tilgang sin klare berettigelse. Imidlertid er Scotts tilgang mindre anvendelig, når magtudøvelse i højere grad fungerer gennem ikke- eller semistatslige aktører. Som Li skriver er missionærer, socialreformister, videnskabsfolk, politiske aktivister, etnografer og andre eksperter "who routinely diagnose deficiencies in the population or some segment of it, and who propose calculated schemes of improvement" ikke så synlige i Scotts arbejde.⁴⁸ Den lidt romantiske ide om en ubesmittet modstand, der vokser ud af analyserne i *Seeing Like a State* og *The Art*, er en konsekvens af Scotts forenkede magt- og statsforståelse.

44 Cohn: *Colonialism*.

45 Dirks (red): *Colonialism*, 3.

46 Dirks (red): *Colonialism*, 8.

47 Thomas: *Colonialism's Culture*.

48 Li: 'Beyond "the State"', 386.

KONKLUSION

Et temanummer af *American Anthropologist* fra 2005 var dedikeret til en diskussion af Scotts bøger. En af bidragsyderne var Tania Li, der fremførte sin allerede omtalte kritik af Scotts ensidige magtopfattelse. I en afsluttende artikel fik Scott mulighed for at kommentere på artiklerne, og her svarede han temmelig polemisk på Lis kritik. Ifølge Scott er det lokalsamfundsorienterede udviklingsprojekt i Indonesien, som Li analyserer (og som Scott i øvrigt er ret positiv over for) ikke repræsentativt for verdensbankens aktiviteter. Det er derimod jordreformer, der efter et neoliberalt ideal, sikrer bønder privat ejerskab over deres jord. Her er magtfordelingen mellem de lokale aktører og den internationale organisation, ifølge Scott, så asymmetrisk, at den lokale indflydelse er begrænset. Han mener derfor, at magt-asymmetrien mellem stat og subjekter, der kendetegnede statens blomstringsperiode, er videreført i asymmetrien mellem internationale organisationer/NGOer og subjekter. Scott forholder sig derimod ikke så direkte til den kritik, Li retter mod den dikotomiske tænkning (vedligeholdt i Scotts kategorisering i organisationer/NGOer over for de modtagende subjekter). Han kommer tættest på ved at skrive, at meningsforskellen afspejler antropologens optagethed af detaljen i modsætning til politologens mere overordnede perspektiv.⁴⁹

Som vores diskussion viser, stikker forskellene dog dybere end det, Scotts forståelse som et spørgsmål om detaljeringsgrad. Mens Scott effektivt kritiserer det videnskabelige blikks destruktive kraft, placerer han entydigt dette blik ét sted (i højmodernismen hos staten). Uden for dette sted findes ikke-berørte rum (som Zomia) og ikke-videnskabelig viden (praktisk viden). Med vores perspektivering til andre analytiske tilgange til staten, har vi ønsket at komplicere eller nuancere Scotts opfattelse. I analyser præget af en alternativ stats-epistemologi, hvor magten er langt mere decentral og udspredd end hos Scott, analyserer forskerne typisk, hvorledes konkrete praksisser til stadighed producerer og reproducerer forestillingen om staten som en homogen enhed, der er klart afskilt fra samfundet. Mens Scotts stats- og magtopfattelse umiddelbart tilbyder en god kritik af magthavere og centralistisk funderede forandringsprojekter, finder vi, at hans analytiske redskaber er mindre gode til at forstå, *hvordan magt fungerer*. For at indfange de subtile måder, hvormed magt fungerer gennem ekspertviden og forankring i lokale netværker, må vi anlægge et andet blik på staten, som gør mere end at fremanalysere åbenlyse overgreb.

SØREN RUD

ADJUNKT

SAXO-INSTITUTTET

KØBENHAVNS UNIVERSITET

SORENRU@HUM.KU.DK

49 Scott: 'Afterword', 395-402.

SØREN IVARSSON
LEKTOR
SAXO-INSTITUTTET
KØBENHAVNS UNIVERSITET
IVARS@HUM.KU.DK

ABSTRACT

The State's Gaze – The Gaze at the State: A Critical Discussion of Scott's Simplifications

Søren Rud

The Saxo Institute, University of Copenhagen.

E-mail: sorenru@hum.ku.dk

Søren Ivarsson

The Saxo Institute, University of Copenhagen.

E-mail: ivars@hum.ku.dk

This article focuses on the conception of the state that characterizes James C. Scott's influential writings. While the state appears as a prominent entity in Scott's texts, he leaves the concept of the state almost untreated from an analytical point of view. Taking departure in this observation, the authors first identify Scott's conception of the state through a discussion of his three books *Seeing Like a State*, *The Moral Economy of the Peasant*, and *The Art of Not Being Governed*. Then they contextualize and problematize Scott's conception of the state through a comparison with recent theoretical positions on the state as a phenomenon. Scott's perception of state and power offers a good departure for criticizing rulers and centralist-planned and executed projects of development. Still, the authors argue that Scott's analytical tools are less satisfactory when it comes to highlighting how power works. Thus, the authors argue that Scott's gaze at the state creates a simplified view of modernization projects which prevents us from understanding important aspects of their complex nature.

LITTERATUR

- Cohn, Bernard S.: *Colonialism and its Forms of Knowledge: The British in India*, Princeton: Princeton University Press, 1996.
- Dirks, Nicholas B. (red): *Colonialism and Culture*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 1992.
- Evans, Peter B., Dietrich Rueschemeyer & Theda Skocpol (red): *Bringing the State Back In*, Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
- Ferguson, James: *The Anti-politics Machine. 'Development', Depoliticization and Bureaucratic Rule in Lesoto*, Minneapolis: University of Minnesota, 1994.
- Foucault, Michell: *Security, Territory, Population. Lectures at the Collège de France 1977-1978*, New York: Palgrave Macmillan, 2007.
- Hansen, Thomas Blom og Finn Stepputat (red): *States of Imagination: Ethnographic Explorations of the Postcolonial State*, Durham: Duke University Press, 2001.

- Jessop, Bob: *State Power*, Cambridge: Polity Press, 2008.
- Jonsson, Hjorleifur: *Mien Relations: Mountain People and State Control in Thailand*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 2005.
- Jonsson, Hjorleifur: 'Paths to Freedom: Political Prospecting in the Ethnographic Record', *Critique of Anthropology* 32 (2), 2012, 158-172.
- Li, Tania Murray: 'Beyond "the State" and Failed Schemes', *American Anthropologist* 107 (3), 2005, 383-394.
- Li, Tania Murray: *The Will to Improve. Governmentality, Development, and the Practice of Politics*, London: Duke University Press, 2007.
- Mitchell, Timothy: 'The Limits of the State: Beyond Statist Approaches and their Critics', *American Political Science Review* 85 (1), 1991, 77-96.
- Mitchell, Timothy: 'Society, Economy, and the State Effect'. I George Steinmetz (red): *State/culture: State-formation After the Cultural Turn*, Cornell: Cornell University Press, 1999, 76-97.
- Rose, Niklas: *Powers of Freedom: Reframing Political Thought*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Scott, James C.: 'Afterword to "Moral Economies, State Spaces, and Categorical Violence"', *American Anthropologist* 107 (3), 2005, 395-402.
- Scott, James C.: *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*, New Haven and London: Yale University Press, 1999.
- Scott, James C.: *The Art of Not Being Governed. An Anarchist History of Upland Southeast Asia*, New Haven and London: Yale University Press, 2009.
- Scott, James C.: *The Moral Economy of the Peasant. Rebellion and Subsistence in Southeast Asia*, New Haven and London: Yale University Press, 1976.
- Scott, James C.: *Two Cheers for Anarchism: Six Easy Pieces on Autonomy, Dignity, and Meaningful Work and Play*, Princeton: Princeton University Press, 2012.
- Thomas, Nicholas: *Colonialism's Culture: Anthropology, Travel, and Government*, Princeton: Princeton University Press, 1994.